

Izvorni znanstveni članak

Kostiantyn Tyshchenko

Kijevsko narodno sveučilište

Kyivs'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka,

Katedra Blyz'koho Skhodu Instytutu filologii

Ukrajina – 04 211 Kijev, 1033 vul. Volodymyrs'ka 60 /of./ 455; Kyiv

lingmus@ukr.net

АЛАНСЬКИЙ ПЛАСТ ТОПОНІМІЇ ХОРВАТІЇ / ALANSKI SLOJ TOPONIMIJE HRVATSKE

U članku su usustavljene i protumačene brojne ukrajinsko-hrvatske toponimijske paralele, neki elementi koji su tijekom nekoliko godina bili svestrano istraženi na ukrajinskoj građi i objavljeni u nekoliko monografija. Niz toponimijskih osnova Hrvatske potpuno odgovara topoosnovama nazivâ u Ukrajini i u zapadnih Slavena. To zajedništvo upućuje na njihovo formiranje u praslavensko doba. Razdoblje 7. i 8. stoljeća vjerojatno je povezano s toponimijskim tragom Gabra i Arapa, vezanih uz džihad protiv Bizanta i Hazarskoga kaganata. Neočekivano snažno izrazila se, zajednička za sve slavenske toponimijske sustave, sarmato-alanska komponenta sadašnjeg atoponimijskog sustava Hrvatske, kojoj prethode fragmenti prastarog ahamenidskog te elamskog sloja toponimije. Sadržaj njihovih topoosnova morao bi biti zaboravljen do kraja rimskoga doba – pronađene činjenice suprotne su tradicionalnim predodžbama o formiranju slavenske toponimije Balkana koja je izričito ili većinski posljedica migracije davnih Slavena u avarsko doba. Nasuprot tome, sustavno koncentriranje alanskih toponima upravo u Hrvatskoj potvrđuje niz dosad utvrđenih činjenica iz područja arheologije i genetike.

Топонімічна тема аланів у Хорватії відповідає згадкам у античних авторів (Амміана Марцелліна, Амвросія, Йордана, Клавдіана, Павліна Нолянського, Орозія) про аланів у Далмації і Паннонії у IV-VI ст. (Алемань 2003: 561-564). На сучасних картах Хорватії позначено гору Alančić, два перевали Mali i Veliki Alan і два села Alan (Hrvatska 2009: 29-30). Слідом за Б.Бахрахом можна припустити, що ті назви є слідом історичної присутності аланів, – і це виправдовує вибір теми дослідження. Реми до неї мали б містити слід діяльності аланів, зумовленої суспільним ладом “військової демократії” (А.Крістенсен, В.Абаєв), відомим з епосу нащадків аланів – осетинів. Вищим виявом відваги у аланів були групові військові виправи по здобич – осет. *balc*. Їх учасників (*æmbal* або *æmbal-on*, *-an*, де *æm-* префікс з дав.-іранс. *ham-* ‘спів-’ + *bal* ‘група’) збирав ватажок-*balxon* (осет. *xop-un* ‘скликати’). Суспільний ідеал тих часів втілений у понятті богатирів-*Nart*’ів. Епос про цих “синів Сонця” відомий у всіх народів Кавказу; імена його головних героїв (*Xamys*, *Batraz*, *Sajnaeg-ældar*) походять з монгольської мови, що й зумовлює, за В. Абаєвим, етимологію слова *Nart* як ‘синів Сонця’ від монг. *nar* ‘сонце’ (Абаєв, I, 135, 133, 234; II, 160).

Поняття нартського кола справді представлені у Хорватії та на прилеглих землях у топонімах з основами

Nart-, Baljc, Balkun, які стають топонімічними ремами до теми Алан-.

Етноісторичний контекст *аланів* включає згадки етнонімів *ясинів-осетин, аварів, гунів*. Їм відповідають топооснови з протетичними j-, v- (jELEN-, jASEN-, jAVOR-, vIN-); пор., зокрема, руїни фортеці jELEN grad на витоках р. jELEnska ((_LONja, (Sava). Як і у решти слов'ян, основи NIŠ-, FAL-, PERN-, PARČ- можуть продовжувати інші поняття аланського кола *Ніса, Хвалинське (Каспійське) море, парни, парфяни*.

1. – Alančić, Alan. Відтак назви гірської вершини у Хорватії – ALANčić (1612 m) і перевалу за 2 км – Veliki ALAN (1406 m) з селом ALAN біля нього можуть відповідати етноніму *алан*, – як і імена іншого села ALAN за 50 км на північ і перевалу Mali ALAN (1044 m) за 70 км на південний схід. Форма ALANčić має аналогії на сході, звідки алани й прийшли до Європи: пор. аули Alancik 3 Tk, Yelanciköy Сувр (Encarta) (< Alan + тур. cik + köy), р. *Мокрий Яланчик* у с. *Сланчик* Уа Дц (СГУ 1979: 373-374). Отже, наявність аланської теми у топонімії Хорватії визначають топоніми з *матеральною, звуковою відповідністю* до етноніма *аланів*. Ці п'ять географічних назв утворюють три тополандшафти. При зіставленні кортежів тем видно повторюваність у них основ Jablan-, Jasen-, Vuč- і Klad-, пояснених з понять аланського кола: р brdo ALANčić 29 Pf 80: prelaz Veliki ALAN, selo ALAN (Encarta), JABLANac æmbal, SKRAPe *hšahrap, Pf 81 _KLADa, Rt SARAMIĆ, SPASovac, _MELnice, brdo ŠATORina + JASENak 21 Qa 77, VUČetići 30 Qa 79; р prelaz Mali ALAN 30 Qd 83: brdo JASENar; + JASENnice, OBRovac, VUČipole Qf 83; р ALAN 21 Pf 78 (Senj): ^JABLANac, _KLADa (Census 2011), brdo VUČjak, ŠATOR, JASENak.

2. – Форми з протезою. Поява протетичного звука (голосного чи приголосного) у слов'янських словах і топонімах звичайна, пор. іт. Mar Adriatico ~ хорв. Jadran, укр. р. *Ятрань*; англ. apple, нім. Apfel ~ слов. *яблуко*; лит. alksnis ~ укр. *ясен*; синоніми р. *Аллух = Яллух* у м. Болград Од (СГУ 1979: 635); р. *Атманай = Ятманай* (СГУ 1979: 640); нп *Ямельниця* Льв, *Ємільчине* Жт ~ пор. *Омельниче, Омільне*. Так могла сформуватися й топооснова Ялан- < *alan-:

р пот. *Яланка* у с. *ЯЛАНець* Вн Томашпіль: _КОЛОДенка; (показові синоніми: Jałaniec, Jełaniec, zAŁANiec, zALANica (СГУ 1979: 635)); р р. *Мокрий Яланчик* (1715 *Еланжикъ*, 1737 *Ланчик*, 1743 _Ланчикъ) у с. (Мокро-)Сланчик Уа Дц (СГУ 1979: 373-374) Амвросіївка: зЕЛЕНе, САДо́ве, УЛЯНівське (пор. р *Елань* РФ Волг.: вЯЗовский, зЕЛЁНый).

Назви від основи Alan- з протетичним J- є і в Хорватії: р jELENščak *alan-? Novi Marof VAR. 38: ^BELa; р jELENje PRIM-GOR. 112 ^TRNovica; kLANa; р jELENjak Desinić KRAP-ZAG. 32 ^jAZbu-na, jALŠovec, kLANječno, TURNovo (Turan) (пор. серед прізвищ укр. *Сланський, але і Оленяк*).

Вагання Jałaniec = zAŁANiec (СГУ 1979: 635), контексти Jelenia ~ zALENé Slk, *Сланчик* ~ зЕЛЕНе, *Елань* ~ зЕЛЁНый, зміна лат. Jader > Zadar і паронімні моделі хорв. jELEN grad ~ zELENgrad ілюструють дальший рух розвитку “до найближчого зрозумілого”. Назви Zalona Tk, Zalankoy Ua Km, Заланів ~ Зелена Уа ІФ, Zaloňov, Zalany Cz, Zālan Rm та ін. – звичайні на історичних шляхах аланів; свіжу заміну Zalené > Zelené Slk Bans. Byst. фіксує атлас (Encarta). Образно кажучи, залежно від середовища *алани*, в міру забування реалії, стають далі “*оленями*”, “*зеленими*” чи “*заланними*”:

р zELENdvor Petrijanec VAR. 42 VINica *un-, JAZbina, TRNovec; Sln: OBRēž; р zELENgrad ^OBRovac NB ZADAR. 122 dUBR.AJA, JASENnice, prelaz Mali ALAN, dOBR.OPOLJci; р zELENo Polje Petlovac OSJ-BAR. 78 ^TORJANci, NARD; р zELENa spilja 44 Rb90 (ot. VIS) zal. VLAŠka, VLAKa.

3. – Парфяни, волхви, Vlašići. Родичами аланів були сармати, скіфи й саки-парфяни, раніше звані *парнами* (parni). Завоювавши під проводом Аршака Парфію бл. 250 р. до н.е., парни узяли собі історичне ім'я давніх («справжніх») парфян і заклали династію Аршакидів. Етнонім цих «нових» *парфян* по звукових перетвореннях розвинувся у парф. pahlawī (Гафуров 1987: 91-92) – з посиланням на І.Оранського і М. Бурхана. Весь середньоперський період (бл. 250 р. до н.е. – 224 р. н.е.) відомий в історії під назвою *пехлевійського*. Слов'яни засвоїли етнонім pahlawī у формі *волхви* – спершу як назву парфян, а з поширенням християнства – парфянських магів-зороастрійців. Пов'язаність серед.-перс. pahlawī через метатезу hl~lh зі слов. *волхви* з'ясована у окремому дослідженні (Тищенко 2009: 628-638) за мовними даними А.Гафурова та І.Оранського. Зороастрійські маги (фр. les rois mages, іт. i re magi) першими визнали божественну сутність Ісуса, адже чекали на свого месію – Саошу. Дари волхвів – золото, мирро й ладан – близькі до символів трьох верств перського суспільства (срібло, мирро й ладан). На час народження Ісуса маги складали одну з двох рад *парфянського* царя (Страбон, XI, ix, 3), і їх мали вважати парфянами. Слово *волхви* '*пахлаві-парфяни', вжите у 830-і рр. Костянтином і Мефодієм для перекладу грец. μαγοι Святого письма, відповідає візантійським уявленням про μαγοι саме як про парфян (або персів): такої думки був і Іоан Злотоуст (http://uk.wikipedia.org/wiki/Три_царі). За італійською Вікіпедією, “уришок з тексту Матвія дає зрозуміти, що маги спостерігали зорі», отже були “священниками Зороастра”, а оскільки землі на схід від Палестини збігалися з Перською імперією, *не доводиться сумніватися у етнічному походженні й релігійній належності персонажів, описаних в Євангелії від Матвія*. Цей погляд властивий і хорватській Вікіпедії: «Prema Evangelju po Mateju, došli su „s istoka” (Partsko Carstvo) u Jeruzalem, da se poklone Isusu».

У киеворуських літописах, на відміну від “добрих” волхвів Євангелія, згадані якісь ніби інші волхви-віщуни й ворожбити, ворожі до християнства і схильні підбурювати людей до повстань. Насправді й у Святому письмі, і у літописах ідеться про тих самих магів-зороастрійців (пор. рос. *волшебный, -ство, -ник*; також вул. *Волохівська* у Києві, р. *Волхов* у Новгороді, імовірно й назва р. *Волга*).

Назви сузір'я Плеяд хорв. Vlašići / серб. *Влашићи*, макед. *Власи*, киеворус. *Волосыни* найімовірніше вказують на *волхвів-парфян*. Укр. *Волосожар* ‘сузір'я Оріон’ пояснимо *трьома* яскравими зірками цього сузір'я, що відповідали б трьом волхвам. Відхиливши народну етимологію *Стожар* (Фасмер, III, 764), слову *Волосожар* знайшли інше хибне пояснення від ім'я Велеса (ЕСУМ, I, 421; V, 424). Вагання у формі слн. Gostosevci, Gostožerci ‘Плеяди’ (Skok, I, 609) (ознака забуття реалії) дають підстави відновити зі стцсл. *Власожельць* його імовірний прототип *Власожерць, ‘влахи-жерці’, пор. реальні словен. Gostožirci, Gostožerci – ‘гості-жерці’ (іноземні жерці), де *жерць* споріднене з дпрус. girtwei, лит. girti ‘хвалити’ (Фасмер, II, 63).

Європейська етимологія виводить слово *влахи* з етноніма кельтів-вольків, румун чи римлян, не враховуючи *давніших* парфянських фактів. Насправді, причиною того, що польсь. Włochy означає ‘італійці’, а укр. *волохи* – ‘румунні’, мала бути військова служба *родичів парфян аланів* у пізній Римській імперії та їхнє проживання тривалий час над Дунаєм в області Vlaška, де вони й асимілювалися з румунами.

Етнонім *парфян-волхвів* продовжують і топоніми від основ Пелех-/ В(о)лох-/ Волош-/ Вовч- (Тищенко 2009). Топонімія у Хорватії підтверджує це реальними назвами у контекстах назв сіл, близьких чи тотожних з назвою сузір'я *Vlašići*:

p *Vlašiči* Pag ZADAR. 122 ŠKUNCa ~ prel. Vel. ALAN, br. ALANčić, **PLJEŠivica** *plh-, **_KLADa**; p *Vlašić Brdo* Žumberak ZAGR. 28: ^VUKovo Brdo, **PLAVci**, **JAVOR**; **BOJAN**ja Vas Sln, br. **JAPETi**ć, br. **PLEŠivica**; p *Vlaškovec* Jastrebarsko ZAGR. 17: ^VUKšin Šipak, **PLEŠivica**, **_LANišće**, **HRAST**je, **Belčići**; p *Vlahovič* Glina SIS-MOS. 97 ŠATORnja, **BALinac**, **KOZAP**erovica, **DREN**ovac, **BATURi**.

Однокореневі назви є у Сербії (с. *Влашчи* {Осечина, За**ВЛАКА**, РУМска}), Румунії (Vlășia, Vlăsinești), Чехії (*Vlachovice* 54 d6 {VALAŠské Příkazy, h**OMOLe**}; *Vlachovice* 39 e4 Žd'ár {KOTL.ASy}; *Vlačice* 26 a6 {PELECHov, **_LOCHy**}; *Vlašim* 37 e2 {**_KLAD**ruby}), Боснії (Vlašк-a, -ovci, -ovo, Vlas-ače, -enica, -inje, Vlah-ovići 5, -inja, -inje, -olje, Vlak-a, -nica, -ovo, Vlaj-čiči, -iči), Словенії (Vošce, Vovše, Volaka) та Україні (*Волоц-а*, -ина Ль, *Волошк-и* Кг, Рв, -ове Пл, Чв, *Волохове* Пл).

Існування двох назв одного села **_ЛЕН**ківці = **_ЛОХ**ове (Encarta) Зк Мукачеве (див. нижче п. 4, абзац 7) є наочною мінімальною предикацією топооснов *алан і *влах, – як і в синонімічних гідронімах **JAŁEN**kowate = **WOŁOS**ianka (у понизов'ї) Ль Сколе, або **ЯЛАН**чик = **_LIS**ianki у документах 1665 і 1706 рр. (СГУ 1979: 634).

Отже, і цю групу топонімів від основи **Vlaš-** можна розглядати як повторювану рему до топонімічної теми Alan у Хорватії. Викладене підважує етимологію **Vloch-** < **Volcae**: відомо, що від помилок не гарантують самі по собі ні фонетика, ні семантика, якщо їх не підкріпити обізнаністю з «історичним контекстом» (термін А.О. Білецького) (Абаев, II, 557).

4. – Катуні. З генетичної карти розподілу Y-гаплогруп за областями країн Європи видно, що степовики Наддніпрянщини, які належали до Y-хромосомної групи R1a, колись вторували шлях від Ужгорода до Пули в Далмації, а тому населення цієї смуги дотепер належить переважно до “скіфської” Y-гаплогрупи R1a (Тищенко 2012: 11). От цим шляхом і могли ходити влахи. У фундаментальній праці П.Скока вміщено дані про розрізнення у Хорватії понять *селци*, де жили слов'яни, і *катунів*, де лише зимували влахи (Skok, III, 607): пор. Katun, Katuni, Katinac, Katinka, Katinovac. Ці відомості стали підставою для пошуку також і в топонімії України біля об'єктів з назвами від основи Хотун-/ Хотин- < (літній?) ‘катун’ сліду влахів. Такий слід справді було знайдено разом з іменами географічних об'єктів Далмації. Так з'ясувалося, що влахи, сезонні мігранти між Адріатикою і Дніпром, були й природженими транспортувальниками топонімів:

▲ р. *КОТУНька* у с. Новородчиці Рв Острог: **ВОЛОС**ківці *волох-, **МИЛЯТ**ин о. Mlijet, **ГРЕМ'ЯЧ**e planina Grmeč; ▲ *КАТИНе* Ль Ст. Самбір: **ВОЛОШ**инове, **ЯСЕН**иця; **СОЛЯН**уватка Salona; ▲ *ХОТИН* Рв Рівне: **ВОЛОШ**ки, **ЯСИН**иничі; **ШПАН**ів о. Šipan, **УГЛИ**ще о. Ugljan?, **БОЯН**івка г. Vojana, **САВИ**чі г. Sava; ▲ *ХОТЕНЬ* Хм Ізяслав: **ВЛАШ**анівка; **УЛЯН**івка о. Ugljan; ▲ *ХОТИНЬ* ІФ Калуш: **БОЛОХ**ів *в-, **СТЕПАН**івка о. Šipan?; ▲ *ХОТИН* Рв **БЕРЕЗ**не: **БАЛАШ**івка *влаш-, **ЯЦЬК**овичі *яс; **МАЛУШ**ка, **МАЛ**инськ ос. mal ‘море’, **ЯБЛУН**не æmbalon; ▲ *ХОТУНичі* Чг Щорс: **ПЛЬОХ**ів *плх-, **ЄЛІНе** *алан, **_ЛОС**ева Слобода *влос-, **РОГІЗ**ки Ragusa, **БезУГЛ**івка о. Ugljan; ▲ *ХОТИН* Рв **Радивилів**: **ПЛЯШ**івка *плх-, **СОЛОН**ів Salona, **СЕСТРЯТ**ин о. Sestrunj, **САВЧУ**ки г. Sava; ▲ *ХОТИН* Чв рп: **БЛИЩАДЬ** *влощад, **БОЧКІ**вці Ваька; ▲ *ХОТИНівка* Жт **КОРОСТЕ**нь *Карст: **БУЛАХ**івка *волох-, бол. **_ЛОС**ине **Топило** у с. Сарновичі; **ГУЛЯН**ки о. Ugljan; ▲ *ХОТИНЬ* См Суми: **ЛОК**ня, **ВІЛЬШ**анка, **РОГІЗ**не Ragusa, **СТЕПАН**івка о. Šipan? [АТП].

Рис. 1. Историчний контекст імені Vlašici [Алемань, карта 1; додано мовні дані].

5. – Форми з афезею. Майже повний збіг звукового складу ороніма **Alančić** з назвою села **_Lančić** вказує на афезезу (відпадиння першого звуку) і має в топонімії чимало аналогій (**_Talijansko**, **_Spain**, **_Lisboa**, **_Mérida** < лат. **Italia**, **Hispania**, **Olisippo**, **Emerita**). Імовірно і форма **_Lančić** уворилася з **Alančić** після афезези через частіший вжиток назви села (на відміну від назви гори). Пор. в Україні – р. *Мокрий Яланчик* Уа Дц у 1743 р. записана *_Ланчикъ* (СГУ 1979: 373-374), в Італії **Alan d'Riano** > **_Landriano** (Бахрах 1990: 57), **_LANo**, **_LANa**, **_LAGNasco**, **_LANciano**, **_LANciatoio** (It 1988: 346). У Хорватії це **_LANčić**, **-išće 3**, **_LENišće**, **_LONjica**, **-džica**:

р **_LANčić Ivanec VAR. 37 RadoVAN**; р **_LANišće Jastrebarsko ZAGR. 16 ^BELČići, DragoVANščak, VLAŠkovec, VUKšin**; р **_LANišće Kršan ISTAR. 148 ^JESENovik, ŠUŠnjevica**; р **_LANišće ISTAR. 148 ^kLENovščak**; р **_LENišće Tuhelj NB KRAP-ZAG. 36 PrOSENik** (пор. і *_Ланицино* РФ Тамбов); р **_LONjica 13 Rb 73 на р. LONja ZAGR. ŠTAKORovec (U Stahr), DRENčec, KOBILjak, SAM.OBORec**; р **_LONčarica 14 Sb 74 BJEL-BIL. ^VUKojevec, JASENaš, JASENovača**; р **_LONDžica 25 Ta 76 POŽ-SLAV. r. _LONDža, Ribnjaci JASINje, DREN 3, ŠKRAButnik**; р **_LUNjkovec 13 Re 71 VAR. _KOLEDinec, HRASTovsko ~ DRENovec, kAPELa**; р **_LONjsko Pole** тобто ‘*Аланське поле’ уздовж рр. **_LONja і Čazma (Sava 23 Re 76 SIS-MOS. _LONja^ iVANski Bok, CRVenі Bok, OSEkovo, OBORovo, NeBOJAN, VELEŠevac, Mustafina _KLADa, jELEN grad**

(руїни аланської фортеці) у горах біля витоків р. **jELENSka** ‘Аланське’, **VLAHinička**, **ROGOŽa**^ **kAPELica**, **VUKovje**, **JASENovac**, **DRENov Bok**, г. **UNA**, **VELEŠnja**, **jABUkovac**, **HRASTovac** з. Цікаво, що всі ці об’єкти розміщені виключно між Савою і Дравою, де й селища з назвами від основи *Nart* (див. рис. 1).

Про форму з аферезою *lónac* може йтися і в наведених П.Скоком двох варіантах прислів’я: *Ni u lóncu sūda, ni u Vlahu drūga* (Banja Luka, Bosna) (“etimologija te južnoslavenske riječi nije utvrđena”) (Skok, IV, 608). На втрачене значення слова *lónac* вказує синонім того самого прислів’я *Ni u lóncu drūga, ni u Vlahu sūda* (Banja Luka) (Skok, III, 355). В українському досвіді є слово *куманець* ‘вид глечика’, прозоро пов’язане з куманами (половцями), *романець* ‘*anthemis romana*’ (ромашка, букв. ‘римська антемія’). Так і слово *lónac* у двох хорватських прислів’ях насправді може бути напівзабутим етнонімом з аферезою (пор. с. *_Lonici* під Задаром, *_Lonec* у Словаччині, *_LONJsko Pole*), і тоді сенс прислів’їв – не шукай “ні в аланця суду, ні в волоху друга” і, знову ж, не шукай “ні в аланці друга, ні в волоха суду”.

В районних сусідствах топонімів від основи *_Лан-* < *алан в Україні помічено назви від основи *Ясен-*, інтерпретовані з контексту як імовірний слід ясинів-осетинів. У вже наведених 13 тополандшафтах навколо об’єктів з назвами від основ *Alan-/ Lan-* трапилося 10 ойконімів від основи *Jas-* – з 20 таких у Хорватії. В Україні біля теми *_Лан-* регулярно є реми від основи *Яблун-*: на цій підставі вона була зіставлена з осет. *æmbalon* ‘збройна виправа по здобич’:

р *_ЛАНчин* ІФ Надвірна: **ЯБЛУ**Ниця *æmbalon*, **ОС**лави, **ВОЛОС**ів, **ВЕЛЕС**ниця, **ЗЕЛЕН**а; р *_ЛАНу* Льв Перемишляни: **ЯБЛУ**Нів, **ВОЛОЩ**ина **ЛО**Нівка, **ВОВК**ів, **ПОЛЮХ**ів, **ДУНА**їв, **КОРОС**не, **ЛО**Ні, **ЧЕМЕР**инці, **КИМИР**, **ВІЛЬХ**овець, Малі **_ЛАН**ки; р *_ЛУНка* Зк Хуст: **ОСава**, **ЯБЛУ**Нівка; р *_ЛЕН*ківці $\equiv$ **ЛОХ**ове Зк Мукачеве: **ЯБЛУ**Нів, **ВІЛЬХ**овиця, **БОРОД**івка аланс. форт- ‘син(и)’; р *_ЛЕН*ьків Льв Буськ: **ЯБЛУ**Нівка, **БАЛУ**чин, **БОЛОЖ**инів, **ПереВОЛОЧ**на; р *_ЛАНу* Льв Пустомити: **ЯМП**ЛЬ, **ВОВК**ів, **СОЛОН**ка; р *_ЛАН*івці Тр **БОРЩ**ів: Юр’**ЯМП**ЛЬ -*æmbal* (+ **ОП**Лля *æmbal*), **БУРД**яківці, **ВОВК**івці, **ВІЛЬХ**овець; р *_ЛАНу* ІФ Галич: **ЯБЛУ**Нів, **КОЛОД**іїв, **ВОВЧ**ків, **МЕД**уха; р *_ЛАН*івка Льв Стрий: **ЯБЛУ**Нівка, **КОЛОД**ниця, **ЛИС**овичі, **ВІВН**я *oln.

У топонімії Хорватії основа **Vlak-* також трапляється з аферезою: р *_Lakovići* Sveti Lovreč ISTAR. 151 ^**MED**aki, **VOŠ**teni; **ŠKROPET**i (парф. *hšahrp ‘володар’), **ŠTRPED/ STERPET**o (мідійс. *hšahrp* те саме); р *_Lokva* **ROGOZ**nica (U) Omiš SPL-DALM. 133 **KATUN**i^ **BAL**iči, **JESEN**ice; р *_Lokve* PRIM-GOR. 113: **jELEN**je, br. **kOBIL**jak; р *_Lokvica* (пор. укр. *_Лохвиця* Пл) Brod Moravice PRIM-GOR. 111 **VUČ**kovići; br. **Okrugljak**, **jABLAN**, Bielo **LAS**ica; р *_Lokvičiči* SPL-DALM. 138 ^**MED**ov Dolac; rt **LAŠČ**atna.

6. – **Nart**. Яскрава історична прикмета осетинів-аланів, міфологема *Нарту* зумовлена періодом “військової демократії” (Абаев, III, 160). Навколо згадок *Нартів* на карті серед інших ознак аланського фракталу трапляються ідентифіковані раніше основи *Яблон-*, *Ясен-*, *Волш-/ Полх-*, *_Колод-*. Найзахідніша група назв від основи *Нарт-* з характерними контекстами відома на землях полаб’ян і серболужичів у Німеччині.

У Хорватії від основи *Nart-/ Nard-* є три ойконіми у межиріччі Сави і Драви і два на п-ові Істрія: р *NARD VAL*Povo vlf OSJ-BAR. 75: ^г. Drava, г. **VUČ**ica, **HABJAN**ovci, **VELIŠ**kovci; р *NARDući* Vižinada IST. 153 **Ohnići**, **_LAŠ**iči; PRHati, **ŠKROP**eti; (є **ŠKRA**Pe район Спліта); р *LiNARDići* (*gli Nardici?) Krk PRIM-GOR. 108 **Milohnići**, **SKRB**iči; Rt **JABLAN**ac Kres; р *NARTA Štefanje* 59 **BOLČ** ^**ŠARA**mPov рос. *шаран* ‘колективний розграбунок’ (Абаев, IV, 167); 13 Re 73 **VUČ**ani 2 Rc 72, PreSPA, *Palijevina*,

OBROVNICA, BOJANA; p *NART Savski* Rugvica ZAGR. 28 JALŠevac, Oborovo; ĆEMERnica; пор. також єдину у Словенії назву p *NAREDe* (Encarta) SLO 10 Pd 74: **_LAŠCe**, **TURjak**, **KOMPOLje**.

Алани з Неретви в Італії. Пристосуванням основи *Nart*- виглядає гідронім *Neretva* з повним відповідником в Україні:

p *reka NERETva* = лат. *Naronus fl.* (Ptol.), *Naro fl.* (Strab., Cat., Scyl.) 46 Sc 90 **ROGoTIN**, **JASENica**, **SLIVno RAVNo**, **MISLina**, **VLANovici**, **Rad.IMLJa** **ВІН 46 Sf 90** і **47 Tb 91** (усі ці окремі назви мають аналоги в Україні: Рогатин, Ясениця, Радомля, Волохове, Рівне, Мислина, Сливниця); p *p. HEPETva* Вл **ТУРiйськ: ^у с. оВЛОЧин; ОСа, ТУРОВичі + ^у с. ПУСТинка Вл Люб.ОМЛЬ: ЯСне, ВІЛЬШапка, ПереШПА, ЛАДИнь, МОСИР, МИЛОВАНь, ХРИПськ.**

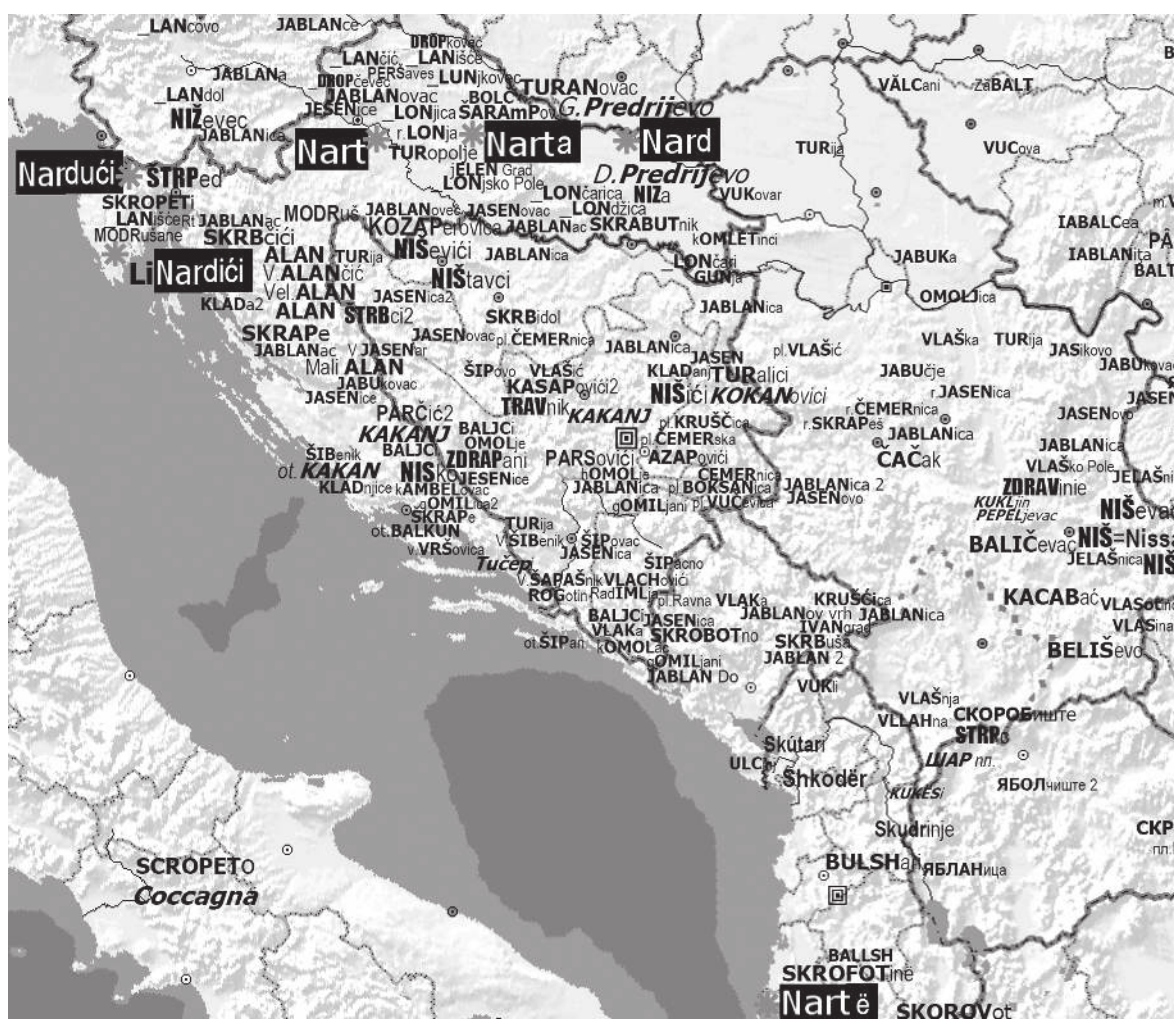

Рис 1. Сармато-аланський топонімічний фрактал Хорватії і прилеглих земель

Саме хорватський гідронім Neretva, який замінив лат. Naronus, Naro, вплинув на вокалізм трьох похідних назв в Італії: справді, за Адриатичним морем навпроти гирла Неретви відомі топоніми NERETO, NERITO, MonteNERODomo в оточенні аланських тополандшафтів.

7. – Бальць і дуван. Назва села **Bolč** біля с. **NARTA** Štefanje може вказувати на типові поняття нартського кола *balc* ‘військова виправа по здобич’. Бальць тривав не один місяць: пор. ос. “afæz *balc* ‘річна відсутність на війну або по здобич’” (Абаев, I, 233). Пор. і Bалиći Žminj ISTAR; Baljci Ružić ŠIB-KNIN.; Baljci BiH 2; Belca, Belčji vrh Slo. У контекстах основи Нарт- *бальці* згадані і в інших країнах: *NARTë* Alb Vlorë: **LLAK**atund, ViLLAHinë, **BALLSH**, **VLOSH** vllh; *NÁRAD* Slk Nagy**BAJCS**, Kis**BAJCS** (*balyc); Balzano, Bolzano It.

На масштаби минулого поширення грабунків-бальців вказують назви з осет. *balxon* ‘проводир бальцю’ від Волги до Німеччини, включно з с., р. і лісом *БОБКУН* (Bolkun, Булкунь) у с. Степок Кв Тараща (СГУ 1979: 61) {ОВНянка *алн, УЛАШівка влах, ЛУКа *ланк-}; *БОБКУН*у Хм Старокостянтинів {ПАРтинці, БАГЛАІ pahlawī, _ЛАНок, САХНівці}; пор. і назву вул. *ВОЛХОН*ка у Москві.

Острів *Balkun* у Хорватії теж міг бути місцем засідки бальцю з його ватагом *балхоном*. Схований за більшим островом Šolta перед виходом у відкрите море, о. Balkun не вид-ний зі Спліта. Назва г. Vršovića на сусідньому о. Врач схожа на пізню парфянську фор-му *varxava ‘Парфія’ і топонім Warszawa (на порубіжній річці скіфського світу), а також на ім’я скіфа *Варшава*, людини з туранського племені (Яшт 19, 41) (Абаев 1990: 31). Неподалік від Спліта залишила слід якась група сарматів короля Бабая (до 471 р.): ▲ BABAJići 45 Rf88 SPLIT: KATUNi!, BALići!, LOKVa!, RUS.KAMEN, г. BИOKOBo (з «верхніми влашичами»!). Відомі ще Babaji під Белградом-Singidunum, у якому Бабай загинув 471 р. (Вольфрам 2003: 382); Babaj Boks у Косово; Băbăița Rm; Babarc H (Mohács).

У Хорватії є інші аналоги до укр. *Вовчинець* *balxon*: *Vučani* Čazma BJEL-BIL. 54 {pALANčani, BOJANA}; *Vukanci* Mače KRAP-ZAG. 35 {PERŠAves}; *Vukanovec* Gornji Mihaljevec MEĐ. 51 {PRHovec}. В Румунії це група назв від немотивованої основи *Vulcăn-*.

Balkan. Грабіжницькі походи-бальці під проводом балхона можуть лежати в основі ороніма *Балкан*. Як відомо, ця назва і гір у Болгарії, і цілого півострова є новою (у римські часи – це лат. Naemus, гр. Αἴμος). Її вважають похідною від тур. *balkan* – нібито ‘лісисті гори’ (Kiss 1980: 85). Тюркську етимологію повторює і Є.Поспелов: “від тур. *balkan* ‘ланцюг стрімких гір’” (Поспелов 2002: 54). Однак у словнику тюркських мов *balkan* значить зовсім не ‘гора’, а ‘болото’ (Eren 1999: 36-37), і для пов’язання обох значень доводиться вибудовувати штучну послідовність доказів.

Цей етимологічно ізольований тюркський апелятив *balkan* ‘ланцюг лісистих гір’ (TPC, 93) сам може походити від ім’я *Балкан*. Історичний район *Balakan* існує у Закавказзі, а у Туркменії є гори *Uly Balkan Gershi* (рос. *горы Балхан*) (Encarta) в області *Balkan*. Словник Х.Ерена їх не згадує – а вони ані вологі, ані лісисті. Якщо і для Балканських гір Європи “болотяна” мотивація суперечить довікллю, то гори *Balkan* у пустелі Каракум її остаточно дискредитують.

Натомість, і Кавказ, і Закаспійські напівпустелі зазнавали бальців до XVIII ст. (Абаев 1990: 38). Під

Ашгабатом на карті вказано назву селища у російському пристосуванні *яБЛОНовский*, а на іранському схилі Копетдагу – два нп *PALKANli* ‘балхонське’. Слово рос. *балкан* на півдні Росії, за Є.Шиповою, означає не гору чи болото, а ‘долину, лісову гірську поляну, підніжжя гори’ (Шипова 1976: 57) – цитовано в (Ерен 1999: 37) – усе це погаємні місця, зручні для поділу награвованого. *Полкан* – відоме з російської літератури XIX ст. ім’я пса-”ватажка худоби”. З огляду на супровідний аланський слід у топонімії, того ж походження мають бути й ороніми *Балкан* у Європі й Туркменії. В Україні є пот. *БАЛХАН* у с. МАЛЯтинці Чв Кіцмань {зЕЛЕНів, КОРОСТувата, ДРАЧинці 2, _ЛАШківка, ШИШКівці, _ОРШІВці}; с. *БОЛГАН* Вн Піщанка {зЕЛЕНянка, ЯВОРівка, КАЛІНівка}.

Пов’язаний з *бальцем* і пізніший тюрк. *дуван* ‘зустріч для поділу награвованої здобичі’ з тюрк. *divan* ‘рада, збори’ (Фасмер, I, 549), – пор. *Duvno* і *Duvanjsko polje* 39 Sb 86 ВІН: **BALCJi**, **VUČipolje**. Як сусідство назв, так і довідки вказують на спадковість цих занять. Неподалік від Дубровника у горах теж є с. *Baljci* ВІН {**КОМОЛ**ас, **JASEN**, **SKROBOTno**, **JABUKa**, **ЇЕМЕРno**}.

8. – **Ѕmbal**. Учасники *бальців* звуться осетинською *æmbal*, а з підсиленням – *æmbalon* (стара форма *æmbalan*) (Абаев, I, 135). На розвиток основ Яблан, Яблон з **æmbal(-an)* вказує вокалізм назв-парафонів: р. *ЯБЛУНиця* ІФ = *ЯБQЛіниця*, с. *ЯПQЛo* (з застиглою *амбалъ), “редагована” тепер як *ЯПQЛоть* Рв Костопіль {ЯСНобір, ОСова ~ Яблунька}; також с. *Ябълко-во* 4 ВГ (Хасково; Кюстенділ; Бургас), -*вещ* ВГ Карджали, *Ябдлак-овци* ВГ Габрово, -*ово*, -*ла* РФ Башк.

У Хорватії збереглося 6 ойконімів від такої основи з початковим j-: р. *Jablan Vrbovsko PRIM-GOR*. 110 ^*VUČkovići* 4, *GOMIRje*, *kLANac*, *VUKelići*; р. *Jablanac Senj LIČ-SENJ*. 117 ^*ALAN*, **_KLADa**, **_MELNice**; р. *Jablanovec Zaprešić ZAGR*. 21 *ŠIBice*; р. *Jabučeta* (букв “Яблучата” NB, морфологічно зіставне з осет. диг. *bælccættæ* ‘мандрівники’ (Абаев, ЕС, I, 234)) *Kapela BJEL-BIL*. 57 *SKUCani*; р. *Jabuka Trilj SPL-DALM*. 134 ^*Čačvina*; р. *Jabukovac Petrinja SIS-MOS*. 99 ^*HRASTovica*, *DRENčina* (Census 2011).

З літопису відомо, що князь Андрій Боголюбський мав ключником ясина (осетина) на ім’я *Анбаль* (він був і учасником вбивства князя 1175 р.) (Абаев, I, 135; Алемань 2003: 571). Відоме й укр. пд. *амбал* ‘здоровань’ – усні повідомлення Є.Пашенка, В.Рибалкіна. У топонімії є і краще збережена основа з протезою: *k-æmbal-*, *g-æmbal-*, – пор. тур. *hambal* ‘вантажник’ (і давніше ‘дружинник’).

Так, у Хорватії: р. *Kaštel kAMBELovac æmbal Split* 132: **gOMILica**, **BALKUN**, **_KLADnice**, **ROG.OZnica**, **NISko**; у Болгарії: р. *kAMBELevci* Bg Sofia: **VLASi**, **BALSHa**, **_KLADnica**; в Україні: р. *кАМІЛЛиця* Хк Зміїв: **ОМЕЛЪ**ченки, **ВІЛЬШ**анка; р. б. *кАМІЛЛицина* Дц Артемівськ: **ОЛЕН**івка, **КРАС**нОПІЛля, ДРОНівка та ін. В околицях Дубровника р. *kOMOLac* {**gOMILjani**, **JASEN**, **VLAKa**, р/от **PELJEŠac**, **SKROBOTno**, **BALJCi**} відповідає відомим наскокам слов’ян і аварів у VI ст. Основа *Komol-* може бути давнішою від *Gomil-*: в Україні річка, згадана 1571 р. як р. *Комолиша*, тепер зветься *Гомільша* Хк Зміїв (СГУ 1979: 147); відомі і прізвища укр. Гомоляка, пол. *Gomółka*.

Підсумок. Таким чином, топонімія Хорватії зберігає не лише теми від етноніма *alan*, але й понад 200 *супто історично* (не мовно) мотивованих рем до них часів військової демократії. 207 предикацій з аланського фракталу Хорватії з “осмисленим сусідством назв” розподіляються за топонімами-ремами у спадному порядку так: *парф’яни* (41), *алани* (24), *ясини* (19), *амбали* (18), *гуни* (17), *обри* (16), потім *Туран* ‘скіфи’ (Абаев 1990: 30-31), *сколот*, *дрон*, *бальці*, *катуни*, *Нарти*, *Рата*, *шарап*, *кимери*, *мідяни*, *балхон*.

Топонімічна тема Хотин- 'катун'	Топонімічні реми Влох-, Ясин-	Топонімічні реми "Далмація"
р. КОТУНька у с. Новородчиці Рв Острог	ВОЛОСківці!	МИЛЯТин! Mlijet?
ХОТУНичі Чг Щорс	ПЛЬОХів, ЄЛІНе	РОГІЗки Ragusa, _ЛОСева Слобода Lošinj
ХОТІНЬ См См	_ЛОКня!, ВІЛЬШанка, БАРВІНкове,	РОГІЗне Ragusa,
ХАТНе Хк Вел. Бурлук	ВІЛЬХуватка	РОГОЗянка Ragusa, ШИПувате 2 Šipan
ХОТІНЬ ІФ ^Калуш	БОЛОХів в-!	Степанівка, Šipan?
ХОТИНівка Чг НОСівка	^_ЛИХачів, ЯСна Зоря	Рівчак-СТЕПАНівка Šipan?
ХОТИН Рв Рв	ВОЛОШки!, _ОЛИШва, ЯСИНичі	ШПАНів Šipan, УГЛИще Ugljan?
ХОДУНя См ГЛУХів	ПідЛАНЬ	УЛАНове Ugljan?
ХОТЕНЬ Хм 2 Ізяслав	ВЛАШанівка!, БЛИЖинці	^УЛЯНівка Ugljan! 2
ХОТИНівка Жг КОРОС.ТЕНЬ	БУЛАХівка!	гУЛЯНки Ugljan!
р. ХОТИМля і с. Хк ВОВЧанськ	ВОЛОХівське!, ВОЛОХівка_ ЛОШАКове	БОЧКове Ваčka?, МОЛОДова Molat
ХОТИН Чв рц	БЛИЩАДЬ (*влощад!)	БОЧКівці Ваčka?,
ХОТИН Рв Радивилів	ПЛЯШівка	сОЛОНів Salona,
КАТИНе Лв Ст. Самбір	ВОЛОШинове, ЯСЕНиця^ ВОЛОСянка!	СОЛЯНуватка Salona
б. ХОДУНова п. КАЛИНової Дц Макіївка	ЯСИНівка!	_ЛИПове Olipa!,
ХОДУНаївка Хк Краснокутськ	ПАРХОмівка, ОЛЕНівське	БІДИЛю!! *boduli?
ХОТИН Рв БЕРЕЗне	БАЛАШівка в-; ВІЛЬХівка	КАРАЧун Korčula?
ХОТЯНівка Кв КСв	ЯСНОгородка	КРЮКівщина Krk
Табл. 1. Топонімічні реми до теми "катун" в Україні		

Literatura

Census 2011 – 1441. *Census of Population, Households and Dwellings 2011*. First Results by Settlements, Zagreb, 208 p.

Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. The Interactive Atlas/ e-product.

Eren, Hasan. 1999. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 782 p.

Hrvatska, 2009. Hrvatska, Slovenija, Bosna i Hercegovina. Autoatlas, Marco Polo, 88 + 16 p.

It – Italia in tasca. Atlante stradale 1: 500 000. 1988. Novara, 400 p.

- Kiss, Lajos. 1980. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest, 726 p.
- Skok, Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*: U 3 kn., Zagreb.
- Абаев, Василий И. 1990. *Избранные труды*. Т. 1, Владикавказ, 640 с.
- Абаев, Василий И. 1958-1995. *Историко-этимологический словарь осетинского языка*: В 5 т., Москва-Ленинград.
- Алемань, Агустин. 2003. *Аланы в древних и средневековых письменных источниках*, Москва (далі М.), 608 с.
- АПП. 1973. – *Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ*, Київ, 816 с.
- Бахрах, Бернард С. 1993. *Аланы на Западе*, М., 191 с.
- Вольфрам, Хервиг. 2003. *Готы*, Санкт-Петербург, 654 с.
- Гафуров, Алим. 1987. *Имя и история*, М., 222 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. 1973–2012, Київ.
- Поспелов, Евгений М. 2002. *Географические названия мира. Топонимический словарь*, М., 512 с.
- СГУ – Словник гідронімів України. 1979, Київ, 783 с.
- Страбон. 2004. *География в семнадцати книгах*, М., 640 с.
- Тищенко, Костянтин М. 2009. Парфія і волхви. *Мови і культури у новій Європі: контакти і самобутність*. Збірник наук. доповідей, Київ, 628–638.
- ТРС – Турецко-русский словарь. 48 000 слов. 1977, М., 968 с.
- Фасмер, Макс. 1964–1973. *Этимологический словарь русского языка*: В 4 т., М.

THE ALANIAN PLACE NAMES STRATUM IN CROATIA

Summary

The article deals with the parallels in the place names systems of Croatia and Ukraine. Dozens of place names in Croatia (with presumed Scytho-Alanian meanings) correspond to those in Ukraine and in the West Slavic countries. That is a sign of their formation during the common Slavic age. The more recent traces of the gabs (Zoroastrian refugees) and Arabs are connected with the jihad of the 7-th/ 8-th cent., against Persia, Byzantine and Khazaria. The common Slavic stratum including the Sarmato-Alanian place names with the fragments of Achaemenid and Elamitic elements is surprisingly important in Croatia. The meaning of the last ones might lose their actuality up to the end of the Roman age, so their regular presence in Croatia contradicts the traditional scheme of the formation of the modern place names system in the Balkan Peninsula only or mainly as a result of the Slavic migrations of the Avar period. On the other hand, the systematic presence of the Alanian and Scythian place names just in Croatia is supported by some new facts of the archaeology and the genetics.

Ključne riječi: toponimi, Hrvatska, Ukrajina, migracije Slavena, avarsko doba

Key words: place names, Croatia, Ukraine, the Slavic migrations, Avar period